УДК 070ЦАРИГРАДСКИ ГЛАСНИК”1895/1909”
930.85(=163.41)(497.115)”189/190”
323.1(=163.41)(497.115)”189/190”
doi:10.5937/bastina1949321M

Прегледни рад

Урош Д. МИКЕТИЋ*

Филозофски факултет Универзитета у Приштини – Косовска Митровица

ЦАРИГРАДСКИ ГЛАСНИК (1895–1909): ПРИЛОГ ПРОУЧАВАЊУ ПРИВРЕДНИХ, ЦРКВЕНИХ И ШКОЛСКИХ ПРИЛИКА СРБА У КОСОВСКОЈ МИТРОВИЦИ И ОКОЛИНИ**

Айџиракѝ: Цариџрадски гласник, лист на српском језику објављиван у Цариграду између 1895. и 1909, расправљао је о низу тема из живота српске заједнице у Митровици и околини. У условима цензуре штампе посвећено је премало места тешком положају овдашњег српског народа изложеног геноцидном понашању албанско-османског фактора. Реч је о опишљивим темама које је лист тек спорадично наговештавао или у највише случајева игнорисао. Лист се показао, пак, далеко кориснијим прилогом за проучавање привредних, црквених и школских прилика овдашњих Срба. Консултовањем додатних извора и литературе покушали смо с целовитију и објективну слику о животу српске заједнице у овом крају крајем XIX и почетком XX века у условима њихове опште обесправљености.

Кључне речи: Цариџрадски гласник, критичка анализа, 1895–1909, Косовски вилајет, митровачки крај, привредне, црквене и школске прилике Срба.

Цариџрадски гласник спада у један од веома ретких листова у Османском царству чији је фокус интересовања тамошњи српски народ крајем XIX и почетком XX века. Лист је излазио једном недељно, а напоменућемо да поједини бројеви нису сачувани или су нечитки. Бележимо и периоде потпуне обуставе излажења као 1907. после смрти уредника Косте Грунчевића. На месту првог уредника, уједно власника, налазио се до 1897. угледни Пећанац Никодим Савић, кога је наследио осведочени српски национални радник из Охрида Коста Грунчевић. Њих двојица имали су најбитнију улогу у раду

* истраживач-приправник, urosmiketic@gmail.com

** Рад је написан у оквиру пројекта Косово и Мејхоџија између националној идентитет и евроинтеграција (ев. бр. 47023), који је одобрило и финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

листа поред имена других уредника. (Стојан Капетановић, Темко Поповић, Д. Стефановић, Сава Аврамовић, Светолик Јакшић, Иван Иванић)¹

Покретање српског листа 1895. резултат је заједничког ангажмана Србије и ондашње, премда малобројне и још увек у зачецима, српске елите у царевини. Постављени циљ био је да се потлачени Срби боље информишу о приликама сопственог народа, а тим начином и међусобно интегришу као чланови исте етничке заједнице. Политичке прилике налагале су Србији овакав вид отпора нараслој бугарској и грчкој пропаганди код национално неодређених хришћана у османској држави, са друге стране, покретање листа није руковођено жељом Београда да се угрози османски суверенитет, јер би то у тадашњим политичким околностима могло имати далекосежније негативне последице по османске Србе. Оно је било, дакле, део широко замишљене мисије српске дипломатије током последње две деценије XIX века и деловања османских Срба, те као такво само један у низу остварених резултата на прелазу векова попут отварања више конзулата, десетина школа, доласка Срба на владичанска места у Призрену и Скопљу и слично. (Volarić 2014a: 560–586; Volarić 2014b: 98–99)²

Цариградски џасник био је до сада предмет разних истраживања,³ а и о Митровици у овом периоду постоји одређена литература,⁴ премда недостаје истраживање засновано на *Цариградском џаснику*, испоставиће се важног извора за боље разумевање ове средине. Наиме, аутори дописа који се тичу Митровице и околине углавном су и долазили из тог краја, па самим тим били непосредни сведоци дешавања што битно увећава веродостојност извора.

1 Коришћена је дигитализована верзија листа доступна на сајту Народне библиотеке Србије. http://www.digitalna.nb.rs/sf/NBS/casopisi_pretrazivi_po_datumu/P_2659. [10. децембар 2018].

2 Коста Гругчевић је као мотив за покретање листа наводио потребу да се тим медијским путем утиче на бољи положај Срба (Митропан 1936: 3). Слично је мислио и његов биограф и уједно добар познавалац српске штампе у Османском царству Петар Митропан. Он је сматрао покретање листа последицом акције српског посланства у Цариграду из 1892. да би се и тим путем радило на остваривању српских интереса. Да је српска дипломатија будно пратила рад листа видело се и након Гругчевићеве смрти, када је њено цариградско посланство натерало власниковог сина Димитрија да имовину преда Темку Поповићу, иако су османске власти покушавале наговорити наследника да задржи наследство (Митропан 1933: 18–34). У савременој историографији (Чолић 2016: 244–255) постоји став да уплив српске владе и дипломатије приликом покретања листа није од пресудног значаја.

3 Научној јавности познат је врло богат опус Љиљане Чолић на тему *Цариградског џасника*. Недавно је публикована најновија студија илустративног наслова *Цариградски џасник: свештеник српства у вековној џами*. (Чолић 2018; остала истраживања: Чолић 2013: 244–255; Чолић 2017: 65–91) Подручје Новог Пазара са околином обрађено је, такође, на основу извештавања листа (Виријевић 2011: 111–123), а засебно је писано о богатој културној баштини похрањеној у листу. (Бован 1991: 75–95; Бован 2012)

4 Нека истраживања о Митровици у овом периоду са додатном литературом: Вукадиновић 2002: 265–272; Бишевац-Дамјановић 2014: 241–264; Бишевац 2017: 175–193.

Одређене опишљиве политичке теме нису представљене на страницама листа. Мишљења смо да је, пре свега, новинска цензура карактеристична за османски период имала превише утицаја на његово извештавање. Тешко би се другачије могло тумачити површно писање о готово свакодневном албанском и османском терору према Србима о чему сведоче бројни објављени извори и литература у српској историографији.⁵

Цариградски ѓласник једва да је и разматрао такво стање. Наиме, иако је режим аутократског султана Абдул Хамида II створио претпоставке забројчани раст медија и отварање ка западним трендовима, слобода штампе у пракси никада није постигнута. О постојању цензуре илустративно сведочи писмо Косте Групчевића Стојану Новаковићу у ком се аутор жали да је онемогућен својевољно објављивати текстове. (Мантран 2002: 670–671; Volarić 2014b: 30) Групчевићев претходник, Никодим Савић, скривао се, пак, у појединим текстовима под псеудонимом, као и бројни други аутори дописа. (Бракчевић 2010: 333–339)

Управо из разлога цензуре *Цариградски ѓласник* није разматрао поједина политичка питања у митровачком крају, пре свега познату Колашинску аферу (1901–1902) о којој не налазимо податке у листу, али идругеобликетероранад Србима о чему се махом писалоу назнакама.

Етнички већином српска средина, географски изолована услед неприступачног терена и са елементима локалне кнежевске самоуправе, Ибарски Колашин био је предео где су Срби уживали најбољи положај међу сународницима у Косовском вилајету. (Зарковић 2008б: 153–189; опширније: Лутовац 1954) Таква привилегованост из основа се променила почетком XX века, када се Београд укључио у акцију слања оружја Србима за супростављање албанским зулумима у вилајету и, даље, бугарским комитама у Македонији. Османске власти пресреле су неколико Срба у транспорту оружја, те су уследиле крваве репресалије фанатичних Албанаца (Иса Бољетинац) и суседних муслимана новопазарске казе. Афера обухвата период од атентата на овдашњег српског кнеза проту Вукајла Божовића 1900. који је преживео и пребегео у Куршумлију где је надзирао слање оружја до 1902. Србија, водећи до тада проосманску политику, напустила је овакав образац, приближила се Русији, што је у крајњој линији резултирало отварањем руског конзулата у Митровици и реформској, мада недоследној и непотпуној, акцији Османског царства и великих сила (1902–1903) на подручју европског дела царевине. (Зарковић 2008а: 17–18; 177–183)

5 У српској историографији постоји више објављених извора и релевантна литература о незавидном положају Срба Косовског вилајета. Такво стање се на тим местима детаљно приказује. Објављени извори: Перуничих 1985; Peruničić 1988; Перуничих 1989; литература: Микић 1988; Јагодић 2009; Терзић 2012 и др.

О српским страдањима у листу отвореније се писало о почетку и крају Младотурске револуције 1908, када је лист за виновнике ранијих страдања Срба назначио албанске фанатике и режим свргнутог султана Абдул Хамида II, раније величаног у листу. (*Цариградски њасник*, 30. 1. 1909; *Цариградски њасник*, 14. 8. 1909)⁶ Лист се, иначе, позитивно изјаснио према доласку младотурског режима. (*Цариградски њасник*, 5. 9. 1908) Нарочито је поздрављен покушај нових власти да се угуше албанске побуне и централизује држава, чиме би и српски положај, наивно се претпостављало, био побољшан. (*Цариградски њасник*, 14. 8. 1909) Да су очекивања сарадника листа неоснована уочило се веома брзо. Тако у једном од последњих бројева пре гашења из „техничких разлога“ октобра 1909. *Цариградски њасник* објављује чланак позива Младотурке да положај османских Срба буде истоветан другим нетурским народима попут Бугара и Грка. (*Цариградски њасник*, 4. 9. 1909)⁷

Већих медијских слобода није било ни након Младотурске револуције. Примера ради, у читуљи Митровчанину Јакову М. Даниловићу 1908. као узрок смрти наводи се „проклета болест оловац“ од које болесник није поживео „ни два минута“. Реч је, наиме, о пракси листа да се физичка егзекуција Срба представи као последица неке непознате болести, како се не би открио прави узрок смрти, премда би се тако шифрован наговестио читаоцима. (*Цариградски њасник*, 1. 8. 1908) У гледањима савременика Митровица је у том периоду сматрана местом бујања албанске анархије, иако је дуго, забележиће српски дипломата и путописац Иван Иванић, уживала углед мирног краја. Српски дипломата о томе је забележио:

„Арнаутска анархија, хајдучија и бес пирују сад и у Митровици своје оргије, као што нам то казују познати крвави догађаји у њој о месеојеђама 1899, покољ колашинских Срба 1900. год, потоња убиства митровачких Срба и владавина терора, ножа, куршума, отмица и уцена, које засноваше Арнаути: Исија Бољетинац, Исија Ферхатанић, Мустафа-ага и остале крвопије, које, плаћене туђим (не турским) новцем, господаре Митровицом, „не примају“ руског консула, кваре железничку пругу итд. Данас је, казују Митровчани, њихова варош црња и гора и од Пришти-не, па чак и од Вучитрна и Ђаковице.“ (Батаковић 1988: 218–219)

Аутор је за главног подстрекача ове анархије сматрао германску политику. Претпостављамо да је Аустро-Угарска у одредбама Берлинског конгреса 1878. видела простор за даље напредовање. О томе је на овом месту записано:

6 Број стране наводимо само у случајевима када је лист извршио нумерацију.

7 О држању Албанаца и Срба према Младотурској револуцији, нарочито супростављеним међусобним очекивањима, опширније: Храбак 1974: 107–151. Османски Срби покушавали су пре и након Младотурске револуције да изборе признање своје народности. Реч је о тзв. нуфуском питању. Акцији се придружила и српска дипломатија, премда су сва настојања да до признања српске нације у царевини дође између 1894–1910. била неуспешна, а питање је остало нерешено до коначног ослобођења ових крајева. (Јагодић 2008: 343–354)

„Ваља тако мора бити, јер се онима који чезну за обалама Јејејског мора и солунским белим зидинама – не чека. А Митровица је прва етапа „Drang nach Osten“ и војног похода „au dela de Mitrovitz“ ... (Батаковић 1988: 218–219)⁸

Са тим у вези стоји и отварање њиховог конзулата у Митровици. Лист је, наике, површно писао о страним конзуларним представништвима у Митровици (аустро-угарском и руском). Њихова активност није истоветно пропраћена, јер је веће интересовање, можда и услед српске сентименталности, посвећено руском конзулату. Долазак руског конзулата у Митровицу био је предмет сарадње Русије и Србије пар година уназад. Наике, реч је о заједничкој акцији конкретизованој након разговора Зиновјева и Грујића, руског и српског посланика у Цариграду 1901, закључцима о неопходности доласка руског конзулата у источни део Косовског вилајета, премда је слично назначено и у разговорима између Зиновјева и Новаковића 1899. Низ повољних услова (стратешки, географски, демографски) учинили су Митровицу примамљивијом за руски конзулат у односу на друга места са српским живљем. (Зарковић 2019: 203–214) Долазак руског конзула био је, дакле, инициран потребом Србије да учини положај свог народа у делу Старе Србије подношљивијим. Ствар је одагана услед руске неактивности, традиционалног османског оклевања, албанске претње и подозрености Беча. По доласку конзулата Срби овог краја добили су макар и формалну заштиту моћног руског савезника. (Секулић 2005: 139–153)

Ни уредништво цариградског листа није скривало симпатије по доласку Руса у Митровицу, а први руски конзул Григорије Шчербина, дошавши пре секретара који је путовао из Цариграда, дочекан је са свим почастима од стране локалних власти. (*Цариградски њасник*, 17. 1. 1903) Конзул је од задобијених рана приликом албанске побуне и поред лекарске помоћи из Београда и Цариграда преминуо 1903. у Митровици. Помен је држан на више места: у самом граду, Београду, Цариграду, по Русији. Српско митровачко грађанство је ожалило конзула, испратило погребну поворку до железничке станице, а тело је пренето у Солун и бродом „Донац“ у Русију. Убиство „српског пријатеља“ лист је оценио као праву трагедију за српски народ. (*Цариградски њасник*, 4. 4. 1903) Покојни конзул није заборављен од вилајетских Срба и већ 1904. одржан је у Митровици парастос уз чинодејствовање владике Нићифора, присуство руског и аустро-угарског конзула, те представника цивилне и војне власти у граду. После литургије и парастоса поворка је отишла на место где је рањен. (*Цариградски њасник*, 2. 4. 1904)

Савременој историографији познат је рад руских конзула у Османском царству у циљу побољшања права овдашњих Срба. (Недељковић 2001: 165–171) Лист је објављивао и поједине вести о активностима руских конзула

8 Путописац Спиридон Гопчевић у делу *Сѣара Србија и Македонија* (Гопчевић 1890: 223) истицао је управо географски положај Митровице као фактор који је пресудно утицао на њен убрзани развој.

у Митровици од којих се неке односе на везе конзулата са српском заједницом. Руски дипломатски персонал суделовао је у животу локалних Срба. Примери о томе постоје у листу. Још јануара 1904. конзул је био присутан на црквено-школској слави (Св. Сава) у Митровици, а о једном празнику и у манастиру Дубоки Поток, водивши разговоре са овдашњим Србима. (*Цариградски ѿласник*, 24. 6. 1904) Руски конзули били су често присутни и на сахранама угледнијих Срба. О томе илустративно сведочи и захвалност руском конзулу у једној читуљи објављеној у листу, где се породица покојног митровачког проте Јована Симића захваљује „царско руском конзулу г. А. Орлову, који је изволео присуствовати пратњи нашега старог оца“. (*Цариградски ѿласник*, 3. 6. 1905) И друга већа окупљања Срба подразумевала су присуство руског конзула као пред долазак скопског владике Вићентија 1906. кога је овај у маси православних верника дочекао на железничкој станици. (*Цариградски ѿласник*, 24. 3. 1906)

Лист је пратио и активности руског конзулата изван града попут посете гњиланским властима и тамошњим Србима 1904. (*Цариградски ѿласник*, 25. 6. 1904), а сарадњу са српским конзулатом у Приштини пропратио је кратким чланком о посети српског конзула (Спалајковић) руском (Орлов) септембра исте године на задовољство локалних Срба. (*Цариградски ѿласник*, 22. 10. 1904) Све ово сведочи о међусобној упућености српске заједнице на руски конзулат и обрнуто. За разлику од овдашњег руског, аустро-угарски конзулат из одређеног разлога није озбиљније тумачен у листу, па тек имамо једну површну вест пренесену из цариградског *Moniteur Oriental* о буџетским расходима конзулата. (*Цариградски ѿласник*, 19. 12. 1903)

Митровица је у овом периоду доживљавали убрзани демографски и привредни развој. У позном османском периоду крајем XIX века закључно са 1912. ова варош је била саставни део Приштинског санџака (мутесарифлук), припадајући Косовском вилајету као једна од пет каза санџака (Приштинска, Прешевска, Гњиланска, Вучитрнска и Митровачка) на челу са кајмаканима (*Цариградски ѿласник*, 20. 8. 1898). Географски положај митровачке казе показао се погодним за даљи развитак насеља (Гопчевић 1890: 223). У листу се, такође, наводи да се варош налази „на врло дивном положају“ обронака Копаника, Рогозне и Чичавице са изобиљем вода Ибра и Љуште. (*Цариградски ѿласник*, 1. 1. 1898)⁹ Била је ово релативно „нова“ варош широких улица, модерних кућа и зграда. У месту са око 1.500 кућа и 9.000 становника смештене су три џамије и једна црква, неколико османских основних школа и једна српска, једна полугимназија (тур. руждија), а након

9 Атанасије Урошевић узимао је, такође, за основ митровачког наглог развоја географски положај и, пре свега, изградњу железнице. Међутим, он не прихвата термин „Косовска Митровица“ већ само „Митровица“, што оправдава тврдњом да се град не налази на географском Косову, већ пар километара изван. (Челиковић 2017: 461–462)

ратова 1875–1878. и муслиманско-мухаѿирских миграѿија ка вилајету из ослобођених предела Србије, Црне Горе и Босне и Херцеговине и данашња Бошњачка махала. (*Цариградски ѿласник*, 1. 1. 1898)¹⁰

Развој варошице са 300–350 кућа од проласка железничке пруге 1874. до пред крај XIX века био је импресиван, тако да је Митровица стекла завидну репутацију као „Париз на Косову“. По изградњи железнице приспело је доста становништва из бројних места вилајета, махом Турака, Албанаца и муслимана српског језика. Међутим, прави демографски раст следио је доласком мухаѿира са ослобођених територија Србије и Црне Горе, односно исељеника из окупиране Босне и Херцеговине (муслимани српског језика). У првом случају махом је реч о Албанцима, чија су презимена касније често асоцирала на места где су раније живели (нпр. Тоѿлица и сл.). Варош су насељавали и вилајетски Срби из околних села, Роми и приштински Јевреји, тако да је број становника непрекидно растао. По османској статистици 1910. овде је било укупно 9.354 становника. (Челиковић 2017: 473–477), а Јован Цвијић износи бројку од укупно 180 задружних српских домова или 1.100 кућа. (Лутовац 1950: 94) Пораст становништва убрзао је и настанак појединих нових делова града са модернијим кућама: тзв. Бошњачка или Сарај махала по Сарајеву одакле су пристизали досељеници, испресецана правим улицама насупрот остатку града и најчешће кривудаѿим источњачким сокацима, затим Мухаѿерска или Крвеш махала по истоименом селу у Косаници и насеља на тзв. „Пећком путу“ као последица појачаног развоја миграѿионих и привредних веза са тим метохијским градом. Зато не чуди што је Тодор Станковић сматрао митровачку варош најлепшом у вилајету, а слично мишљење делио је и Бранислав Нушић. Сва ова досељавања учинила су, жалиће се он, да Митровица нема јединствен тип у ношњи, језику и музици као миграѿионо средиште. (Челиковић 2017: 478–483)

У наставку разматрамо најзанимљивији део у извештавању листа о овдашњим Србима, а то су њихове привредне, црквене и школске прилике, свакако кључне за разумевање степена развитака ове заједнице у условима обесправљености у иноверној османској држави.

ПРИВРЕДНЕ ПРИЛИКЕ

Железница се показала најбитнијом инвестиѿијом османске државе у развоју митровачког краја, а посебно града. Све до њене изградње 1874. Митровица је битисала као омања варош.¹¹ Њен долазак она дугује, пре свега,

10 О етничком саставу митровачког становништва пре изградње железнице опширније: Челиковић 2017: 471–473.

11 Митровица се почела „примеђивати“ након пропадања оближњих средишта Звечана (XV век) и Трепче (XVII век), некада важних стратешких и рударских центара

повољном географском положају као раскрсница важних трговачких путева. По њеној изградњи место је добило препознатљиву живост, јер су понедељком, средом и петком пристизали возови из Скопља са путницима за Пећ, Нови Пазар, Пријеполје, Бијело Поље, Пљевља, Скопље и Солун. (*Цариградски листник*, 1. 1. 1898) Град је, с обзиром да је био последња станица на прузи, постао прави трговачки центар одакле се извозила стока, вуна, кожа, мед, воденично камење, дрво и друго, а увозила колонијална роба разних врста. (Лутовац 1950: 92) Нагли прилив становништва, често врло предузимљивог у трговини и занатству, поспешео је додатно развој. (Челиковић 2017: 473–477). Српски дипломата Иван Иванић истицао је и чињеницу да је Митровица представљала важно османско војно средиште према Аустро-Угарској и Србији са мноштвом војника и официра, што је позитивно утицало на свеукупне привредне прилике овог граничног краја. (Батаковић 1988: 218)

У таквим позитивним економским околностима и српски привредни слој тежио је развоју и, пре свега, сопственој реорганизацији као одговор на појачану економску трку у граду и вилајету уопште. Промене су рано препознали српски еснафи. Њихова удружења су све до 1898. стајала јако лоше. Подаци из листа говоре да је тада реализована идеја заједничког организовања механџијско-трговачко-занатлијског еснафа, чиме су оствариване бројне погодности групног пословања. Укупно 47 чланова еснафа дало је овом приликом добровољни прилог, утврдивши међусобна права и обавезе. За руководиоца (устабаша) Управног одбора изабран је угледни Митровчанин Михаило Николић, а за одборнике Трифо Петровић, Милутин Стерђевић и Јован Даниловић. Избор нових одборника одређен је за дан Св. Трифуна сваке следеће године када би се и претресао дотадашњи рад. Очигледно се радило о важнијој тематици за Србе, имајући у виду да је аутор дописа напоменуо да ће се увек „јављати“ сличним вестима. (*Цариградски листник*, 11. 3. 1898)

Ових година митровачки Срби предузели су и прве кораке у банкарству. Наиме, у османској држави биле су лимитиране могућности кредитирања привреде, а нарочито када је реч о нетурским народима. Сем тога, српско грађанство страдало је од зеленашења. Наиме, функцију кредитора вршиле су поједине сарафске радње које су у основи биле мењачнице. Тада би се као кредитори јављали рентијери, читлуксахибије, трговци, имућни људи, а камате би нарасле и до преко 60%. Да би се то спречило уследила је тајна акција Србије и српске финансијске елите у царевини са циљем почетака сопственог српског банкарства, а као резултат примећујемо и његове прве корене. Тако је основан низ тајних финансијских установа на акционарској основи са карактером црквених фондова. Почело се са Призреном 1901, Приштином 1905, фондовима у Пећи 1907. и Урошевцу 1909, да би у првој деценији овог столећа и у Митровици био

(Лутовац 1950: 98; Челиковић 2017: 461–468). Управо у периоду између њиховог пропадања (XVI век) Митровица је прерасла у омању варош. (Костић 1922: 58)

основан Фонд цркве Св. Саве, чија је архива уништена па недостаје прецизно истраживање о њој. (Васић 2007: 112; Микић 1988: 311 и даље; Бецић 2016: 129)

Већ са таквим видом пословања дошло је озбиљнијих разлика у имовном стању српских привредника. О чему је реч илуструју спискови приложника приликом традиционалних прослава дана Св. Саве у вароши. Наиме, школа би се редовно захваљивала дародавцима из разних крајева, а бројношћу је упадљиво приметан трговачки слој. Разлике у висини прилога наводе нас на претпоставку о њиховој неједнакој економској моћи, јер поред упадљиво високих прилога примећујемо и симболичне. (*Царићрадски ѿласник*, 30. 5. 1896; *Царићрадски ѿласник*, 11. 4. 1902).

Новински чланци откривају да су по околним селима пољопривреда и сточарство представљали најбитније привредне гране Срба. Из тих дописа сазнајемо да је по равници успевало разнo житo, воће и поврће, док се у брдско-планинским крајевима стока сматрала главним извором прихода, а нарочито у несигурним временима. (*Царићрадски ѿласник*, 20. 8. 1898; *Царићрадски ѿласник*, 9. 12. 1899) Остале вести извештавају о приносу и квалитету рода, тржишним ценама и променљивим временским приликама. (*Царићрадски ѿласник*, 25. 9. 1897, 3)

Саговорници листа били су, такође, свесни великог рударског потенцијала овог краја. Тако се „знало“ за постојање каменог мајдана у копаоничком басену, где се и у ово доба израђивало одлично воденичко камење. Такође „знало се“ и да је крај некада обиловао оловом, бакром, сребром и златом, али се услед ограничених стручних и технолошких могућности закључивало да „данас од тога ништа нема“. (*Царићрадски ѿласник*, 20. 8. 1898) Сем поменутог воденичког камења остатак „индустрије“ сведен је на 15 воденица и ваљалица на Ибру, Ситници и Љушти и једну стругару. Добар део индустрије монополизирало је Иса Бољетинац. (Лутовац 1950: 95) У сваком случају, индустрија се у овом крају налазила још у зачетку као и широм Османског царства.

ЦРКВЕНЕ ПРИЛИКЕ

Рашко-призренска епархија у Призрену имала је, чини се, пресудну улогу у животу и опстанку српског народа на Косову и Метохији крајем османске владавине, а тамошње владике били су његови духовни и световни господари. Утемељење епархије као црквеног институционалног центра спречило је коначну денационализацију Срба, али се испоставило да фанариотске владике на челу нису нимало благонаклоне по српски народ. Српска дипломатија је желела да промени овакво неприродно стање. Након дипломатске акције Стојана Новаковића и црногорске владе уз помоћ руског амбасадора у Цариграду Нелидова и залагањем вилајетских Срба који су послали више делегација, молби и петиција властима, на чело епархије ступио је 1896. први српски

владика Дионисије. (Војводић 1988: 65–66) Долазак првог Србина на њено чело примљен је са одушевљењем код овдашњих Срба који су одредили и посебну делегацију за Скопље са циљем да честита и пожели срећан пут владци пред цариградско посвећење. (*Цариградски вјесник*, 25. 1. 1896, 14)

Јула исте године нови владика обилазио је Косовски вилајет, а крајем месеца стигао и у Митровицу. Поједини Срби желели су пре осталих да виде владика и упутили се у Вучитрн. Њихови дописи упућени листу говоре о њему са изразима одушевљења („стасит, красан и достојанствен, а у исто време смирен и скроман, благ и веома предусретљив“). Бројни Митровчани сачекали су владика и усвом месту, а он је приликом боравка одржао пар лепих и пригодних беседа, вршио службу у малој цркви и чинодејствовао при неком овдашњем парастосту. За смештај је том приликом била намењена српска основна школа. (*Цариградски вјесник*, 20. 6. 1896, 97; *Цариградски вјесник*, 19. 8. 1896, 131)

Нови долазак владике лист бележи 1898, али је број остао слабо читљив. (*Цариградски вјесник*, 7. 5. 1898) И наредне године владика је посећивао Митровицу, али овога пута и Бањску, Соколицу и Ибарски Колашин. По доласку био је смештен у кућу угледног свештеника Јанићија Славковића. Посета је резултирала сазивањем скупштине за избор митровачке црквено-школске општине када су изабрани и њени нови чланови, променом на месту управника у манастиру Соколицу постављањем на место игумана Филимона Мијатовића уместо младог јеромонаха Доситеја и гостовањем код соколичког војводе „Исе Адамовића из Балатина“ (Иса Бољетинац), тог, по речима аутора, „српског пријатеља“. (*Цариградски вјесник*, 12. 7. 1899; *Цариградски вјесник*, 29. 7. 1899)

На месту рашко-призренског владике после Дионисијеве смрти нашао се 1901. Српски владика Нићифор, а следеће године, готово традиционално, и он је посетио митровачки крај. Грађанство је желело да најбоље дочека владика, те су појединци кренули сачекали га у селу Дољане на путу из Новог Пазара. Била је ово добра прилика да се Дионисије упозна са локалним потребама у разговору са виђенијим Србима и настави успостављену сарадњу са њима на добрим основама које је поставио његов претходник. (*Цариградски вјесник*, 31. 10. 1902) Остале вести о везама владика са овим крајем више су формалне природе.

Можда је још значајније било што је Рашко-призренска епархија поседовала у овом крају и разгранату мрежу цркава и манастира преко којих је ширен њен утицај у народу и, пре свега, сачувано српско национално обележје услед исламизације и албанизације. Када је о црквама и манастирима реч лист помиње још изградњу цркве Св. Саве у данашњој јужној Митровици, сочаничку цркву и манастире Соколица и Дубоки Потоку близини града.

Митровачкој цркви дата је највећа пажња у листу услед чињенице да се управо кренуло са њеним подизањем ових година у склопу замашног плана српске заједнице да и Митровица добије одговарајући (репрезентативни)

црквени објекат због повећаног значаја. Најраније вести о подизању цркве су из 1895. Наиме, верници су били посрамљени што је и поред развитка вароши функцију цркве имала једна неприлична „кућица“. Иницијативу је, писало се, преузео и локални кајамак, па је, за почетак, подигнута ограда око места планираног за градњу. (*Цариградски ѿласник*, 21. 1. 1895, 5; *Цариградски ѿласник*, 14. 12. 1895, 4; *Цариградски ѿласник*, 21. 12. 1895, 3)

Битну улогу у реализацији овако озбиљног подухвата преузео је новоформиран Оѿбор за зидање цркве, који је преко листа апеловао на читаоце да помогну градњу. Камен темељац цркве постављен је 4. августа 1896. у присуству представника локалних османских власти, владике Дионисија и масе верника. Оѿбор је, посредством листа, поменуо овом приликом и дародавце из митровачког краја (села: Свињаре, Кориље, Житковац, Јагњеница, Рударе, Жеровница, Зупче) и осталих места. Укупно је том приликом прикупљено 9.897 гроша и 20 пара, 1.180 ока пшенице, два јунца, један ован, две козе, једно јаре и 12 мајсторских дневница. (*Цариградски ѿласник*, 5. 9. 1896, 132; *Цариградски ѿласник*, 12. 9. 1896, 146; *Цариградски ѿласник*, 28. 1. 1899; *Цариградски ѿласник*, 27. 5. 1899) Новац је пристизао и из „слободне“ Србије, па се овдашња црквено-школска општина познатим маниром захвалила тим „родољубивим Србима“. (*Цариградски ѿласник*, 17. 9. 1898)

Ипак, и поред енергичног настојања њена градња није привођена крају услед великих трошкова, нити је омело вернике да се приликом каквог празновања сакупљају у великом броју и готово „да није било српске куће у Митровици, која није била бар с тројицом чланова [...] на служби и при прослави заступљена“. (*Цариградски ѿласник*, 29. 3. 1901). Подизање нове цркве завршено је по ослобођењу 1913, иако је и званична Србија помагала изградњу овог митровачког Храма Св. Саве. (Женарју 2013: 393–417)

Лист је површније извештавао о сочаничкој цркви и манастирима Соколица и Дубоки Поток. Црква у Сочаници, времешна и скромних архитектонских одлика, више је у овом периоду значајна као живо и богато саборно место, писало се листу. (*Цариградски ѿласник*, 1. 10. 1898; *Цариградски ѿласник*, 22. 10. 1898) За соколички манастир дописи говоре да се налазио у стабилном стању, те је похваљен игуманов рад на „уређењу и напредовању“. (*Цариградски ѿласник*, 12. 7. 1899; *Цариградски ѿласник*, 29. 7. 1899) Посебно су аутори вредновали старински манастир Дубоки Поток у колашинском крају и његов значај за локалне Србе:

„Мала је то и просто озидаана црква, али за то је опет знатна, што триста и више година прикупља српски народ око себе и подржава га у лепој вери прадедова његових.“ (*Цариградски ѿласник*, 11. 3. 1898)

Нарочиту улогу Рашко-призренска епархија имала је при организовању прослава већих српских православних верских празника: Божића, Св. Саве,

Ускрса. Били су ово посебни моменти за њих у туробној свакодневици, па је и лист појединачно писао о свима њима.

Божић се овде традиционално прослављао у посебној атмосфери са спремљеном трпезом и пићем као и данас.¹² За разлику од слободне Србије, овдашњи Срби живели су приликом већих Божићних окупљања у страху од могућих напада, те су их чувале османске снаге на чему су у листу исказивали „захвалност“. (*Цариградски џасник*, 11. 1. 1896, 7)

Дан Св. Саве 14. јануар био је по запажањима локалних Срба празник несумњиве важности прослављан у малобројним школама. Из Митровице се писало листу о његовом значају:

„Где год Србин има своју школу, ту неугасиву лучу, коју је Србима запалио просветитељ његов Свети Сава, 14. јануар је дан када се српски народ сакупља у своје школе, да прослави свог просветитеља, да му ода заслужену благодарност.“ (*Цариградски џасник*, 17. 2. 1900)

Слична пракса постојала је и у митровачкој околини. Примера ради, у Дубоком потоку, тамошњој школи и манастиру, окупљао се овом приликом бројни народ из колашинског краја, митровачке вароши и шире пећке области (*Цариградски џасник*, 15. 2. 1901). Османлијама се захваљивало и приликом прославе овог свеца. Тако су, наводи се на једном месту, присутни на прослави певали химну султану и константно захваљивали на његовом „неумерном труду и очинској бризи“. Наравно, оваква тумачења требало би узимати са резервом, али је несумњиво да је истоветна пракса при слављењу Св. Саве била присутна и у Ибарском Колашину. (*Цариградски џасник*, 1. 2. 1896, 19; *Цариградски џасник*, 30. 1. 1897, 3; *Цариградски џасник*, 18. 2. 1899)

Митровчани су, судећи по казивањима забележеним у листу, били поносни када је реч о Ђурђевдану (овде познат као „глава године“) и прослави овог празника. У крају се одржала готово сва лепота вишевековне традиције у његовом празновању. Тих дана, забележили су савременици, мало се спава-ло услед весела младих и старих. Девојке су биле нарочито срећне и певале:

„Ђурђев-данче опет нама дођи
Али мене овако не нађи;
Већ удату или испрошену,
Или мајци под земљицом црном!“

(*Цариградски џасник*, 21. 5. 1898;
Цариградски џасник, 11. 5. 1900)

Као вид уобичајене праксе Срби-варошани правили би тога дана и излете по околним селима. (*Цариградски џасник*, 10. 5. 1901).

12 О данашњим обичајима при прослави Божића код Срба-Митровчана опширније: Павловић 2012: 211–231.

Нешто мало података лист је сачувао и о прослави Ускрса, који је, такође, весело обележаван у овим крајевима. Инсистирало се и овом приликом на традиционалним обичајима укореењеним у народу, а Србе су и приликом прослава Ускрсаобезбеђивали османски стражари, што сведочи и пример Митровчана 1898. Године. (*Цариградски ѿласник*, 23. 4. 1898).¹³

ШКОЛСКЕ ПРИЛИКЕ

Један од начина да се српски народ отргне од таквог негативног утицаја било је и отварање школа. Просвећенији људи схватили су да би се на тај начин формирала сасвим нова омладина, која би се, притом, упознавала са основним знањима и животним потребама, формирајући и јачајући, истовремено, своју националну свест, тако да је школство временом дало јак импулс очувању српске заједнице у целини.

Школске прилике локалне српске заједнице биле су на ниском ступњу развитка првенствено због оскудних материјалних прилика, али је српско школство ипак напредовало у поређењу са ранијим периодом.¹⁴ Велике заслуге у томе имали су предузимљиви и дарежљиви српски предводници из редова црквених лица, трговаца, учитеља и других. (*Цариградски ѿласник*, 30. 5. 1896; *Цариградски ѿласник*, 20. 6. 1896, 7; *Цариградски ѿласник*, 6. 2. 1897, 4; *Цариградски ѿласник*, 9. 12. 1899) Школски одбор позивао је и нове родољубе да се угледају на овакве примере путем листа:

„Хиљадили се, да Бог да, овакви добротвори! (*Цариградски ѿласник*, 29. 2. 1896, 36)“

Такве прилоге српском школству могуће је поделити на новчане и не-новчане. Први су били учесталији вид помагања српском школству и култури уопште. У могућности смо пратити поједина имена дародаваца и износ прилога. Примера ради, године 1902. највећи новчани износ, по писању листа, даривао је пећки трговац Спира Савић, наменивши тестаментом сиромашној митровачкој омладини 620 гроша, па „је са тим и на самртном часу убрисао многу сузу сиротињску“, писало се; посебно се захваљивало и соколичком игуману Филимону Мијатовићу на прилогу од 492 гроша, а остали новчани прилози били су знатно мањи (23 гроша, 12 гроша, 11 гроша и 20 пара, 10 гроша, 6 гроша, 5 гроша и 30 пара, 5 гроша, 3 гроша и 24 паре,

13 Татомир Вукановић оставио је драгоцено сведочанство о прослави Божића, Ускрса, Св. Саве и других празника код косовско-метохијских Срба токомисторије. (Вукановић 2001: 26–28; 50–53; 418; 503–504; 536)

14 О локалном школству и просветно-културним активностима Срба, опширније: Вукановић-Богавец 2001: 57–67.

3 гроша и 10 пара, 3 гроша, 2 гроша и 16 пара, 2 гроша, 1 грош и 8 пара). Неновчани прилози ређе се помињу искромније су материјалне вредности. Да бисмо ово илустровали навешћемо скромне дарове два трговца – један је поклонио крст од шећера са натписом „Слава Св. Сава“, а други земљописну карту. (*Цариградски љасник*, 11. 4. 1902) У сваком случају, сви ови прилози допринели су да раније поменути Фонд временом значајно финансијски ојача. (*Цариградски љасник*, 18. 2. 1898)

Лист је сачувао нешто изворних података и о функционисању српских школа. Судаћи по школском календару и ревизорској институцији оне су донекле функционисале слично данашњим. Школске обавезе почињале би 1. септембра са разликом што су ђаци јуна сваке године полагали традиционалне испите. Рад школа контролисао је ревизор лично одговоран владици у Призрену. Ни османске власти нису пропуштале овакве догађаје, премда су из сасвим других обзира надзирале рад како би приметиле и санкционисале свако антидржавно владање. Тако су се на јунским испитима редовно појављивали кајмакам, кадија или жандармеријски јузбаша. (*Цариградски љасник*, 20. 6. 1896, 97; *Цариградски љасник*, 1. 10. 1898) Године 1898. присуствовао је испитима и сам косовски валија Хафис-паша („Хаф паша“) за кога се у листу констатује да „брине и неуморно ради на просвећивању свију грађана у овом вилајету“, па је после султана „најзаслужнији“ за стање српске просвете. (*Цариградски љасник*, 16. 7. 1898)

Функција ревизора није подразумевала пуко присуство јунским испитима, већ шире сагледавање просветних прилика Срба. Тако у чланку наставника Призренске богословије Апостола Филиповића, иначе ревизора школа у Приштинском санџаку 1895. постављеном од стране владике Мелентија, налазимо детаљније податке. Његов ревизорски посао трајао је од 10. јуна до 6. јула. У митровачком крају неповољно је оцењено постојање заједничких школа, а остале критике односиле су се на нередовно похађање наставе, недостатак наставних средстава и лоше школске зграде нарочито по селима. Наиме, пољски радови умањивали би број деце на часовима, јер су родитељи захтевали њихово учешће у привређивању. Наставна средства су, изузев градова, слабо оцењена, а школске зграде овог краја представљене су као нефункционалне и нездраве за боравак и рад са изузетком митровачке српске основне школе. (*Цариградски љасник*, 19. 8. 1895, 4–5)

У циљу побољшања овако скромних школских прилика јављали су се и појединци дописима листу са конкретним предлозима. Један од њих био је и митровачки учитељ Данило Катанић. По његовом мишљењу за успешну и модерну реформу српског школства требало је, најпре, запослити методолошки најобученије учитеље, уредити старе и дотрајале школске зграде, прибавити модерне уџбенике за ученике, прилагодити наставни план практичном животу, а реформу коначно заокружити продужавање основног

образовања са четири на шест година. (*Царићрадски ѿласник*, 21. 5. 1898; *Царићрадски ѿласник*, 28. 5. 1898; *Царићрадски ѿласник*, 6. 8. 1898) На страницама листа нисмо нашли одговор да ли се тим путем уопште кренуло.

Видели смо да је српских школа било и у граду и по селима, а бележимо само један податак о постојању српске библиотеке у Митровици оформљене 1900. Лист у складу са устаљеном праксом помиње имена њених добротвора: књиѿар Арса Пајевић из Новог Сада (17 књиѿа и листина), свештеник Јан. Славковић (24 књиѿе и листина), овдашњи трговац Јован Даниловић (11 књиѿа и листина), Српска књижевна задруга (37 књиѿа и листина), Учитељско удружење (12 књиѿа и листина). Реч је, признаћемо, о скромним почецима овдашњег српског библиотекарства. (*Царићрадски ѿласник*, 19. 8. 1900)

* * *

Закључијемо да је *Царићрадски ѿласник* услед цензуре био лимитираних могућности извештавања о критичном стању Срба митровачког краја и целог вилајета о чему једнолично сведоче доступни извори и литература. Такви новински извештаји или би изостајали или били крајње површни, мада су аутори успевали у ретким случајевима да назначе читаоцима да су Срби изложени тортури, поготово физичким еѿзекуцијама. Занимљиво, цензура из непознатог разлога није то налазила за неприхватљиво и чланци су били штампани. Лист је, свакако, квалитетнији извор о привредном, црквеном и школском животу Срба овог краја. Изложени терору и самим тим изоловани као заједница они су организовали свој микросвет предвођен имућнијим људима, свештеним лицима, призренским владикама и учитељима, дакле просвећенијим и национално свеснијим делом народа. Без улоге та три кључна фактора у њиховом животу – привредне елите, православне цркве и школског система – српски народ тешко би опстао у ограниченим и сложеним могућностима развоја у иноверној османској држави. Широка еманципаторска улога *Царићрадског ѿласника* показала се у том контексту као важан допринос овим факторима на националном плану.

ОБЈАВЉЕНИ ИЗВОРИ

- Батаковић 1988: Душан Т. Батаковић (пр.). *Сведочансѿва о Косову: 1901–1913*. Београд: Научна књиѿа.
- Perunićić 1989: Branko Perunićić (пр.). *Zulum i begova nad srpskim narodom u Kosovskom vilajetu: [1878–1913]*. Београд: Nova knjiga.
- Перуничић 1985: Бранко Перуничић (пр.). *Писма српских конзула из Пришѿтине: (1890–1900)*. Београд: Народна књиѿа.
- Челиковић 2017: Борислав Челиковић (пр.). *Косово: насеља, ѿрекло сѿановнишѿва, обичаји*. Београд: Службени гласник; САНУ.

ШТАМПА

Цариградски гласник, 1895–1909.

ЛИТЕРАТУРА

- Бецић 2016: Иван М. Бецић. „Митровачка Косовска банка између два светска рата“. *Башинина*, бр. 41, 129–144.
- Бишевац 2014: Славиша И. Бишевац. „Историографија о Косовској Митровици почетком XX века“. *Башинина*, бр. 37, 175–193.
- Бишевац–Дамјановић 2014: Славиша Бишевац – Милош Дамјановић. „Косовска Митровица 1874–1912“. *Традиција, њоме, историјско наслеђе, њихова државност и национална идентитетна на Косову и Метохији*. Зборник радова. Ур. Срђан Словић. Лепосавић: Институт за српску културу, 241–264.
- Бован 2012: Владимир Бован. *Српске народне умотворине са Косова и Метохије на сираницама „Цариградског гласника“*. Косовска Митровица: Лестве.
- Бован 1991: Владимир Бован. „Српски писци на страницама „Цариградског гласника“. *Зборник Филолошког факултета у Приштини*, бр. 1, 75–95.
- Браковчевић 2010: Раде Браковчевић. „Псеудоними и шифре Никодима С. Савића“. *Књижевна историја*, бр. 140–141, 333–339.
- Васић 2007: Ненад Васић. „Банкарство у Косовском вилајету и Старој Србији од друге половине XIX века до 1912. године“. *Башинина*, бр. 22, 105–114.
- Виријевић 2011: Владан Виријевић. „Цариградски гласник“ о Новом Пазару и околини крајем XIX и почетком XX века“. *Новопазарски зборник*, бр. 33, 111–123.
- Војводић 1988: Михаило Војводић. *Србија у међународним односима крајем XIX и почетком XX века*. Београд: САНУ.
- Volarić 2014a: Klara Volarić. „Between the Ottoman and Serbian States: Carigradski Glasnik, an Istanbul-based Paper of Ottoman Serbs, 1895–1909“. *Hungarian Historical Review*, no. 3, 560–586.
- Volarić 2014b: Klara Volarić. *Carigradski glasnik: A forgotten Istanbul-based Paper in the Service of Ottoman Serbs, 1895–1909*. Budapest: Central European University.
- Вукадиновић 2002: Зоран Ч. Вукадиновић. „Косовска Митровица у историјским документима 1455–1957. (Од Дмитровице до северне Косовске Митровице)“. *Башинина*, бр. 14, 265–272.
- Вукадиновић–Богавац 2001: Зоран Ч. Вукадиновић – Милован Ј. Богавец. *Српска просвета и култура у Косовској Митровици: 1836–1941*. Приштина – Лепосавић: Институт за српску културу.
- Вукановић 2001: Татомир Вукановић. *Енциклопедија народној живој, обичаја и веровања у Срба на Косову и Метохији: VI век – почетак XX века: више од 2000 огредаца*. Београд: Војноиздавачки завод; Vezalpres.
- Женарју 2013: Ивана Женарју. „Изградња и опремање цркве Светог Саве у Косовској Митровици (1896–1913)“. *Башинина*, бр. 34, 393–417.
- Зарковић 2008а: Весна Зарковић. *Афера у Ибарском Колашину 1901–1902. године*. Приштина – Лепосавић: Институт за српску културу.
- Зарковић 2019: Весна Зарковић. *Косово и Метохија у политички великих сила: 1896–1908*. Приштина – Лепосавић: Институт за српску културу.
- Зарковић 2008б: Весна Зарковић. „О почецима савременог Ибарског Колашина“. *Башинина*, бр. 24, 153–189.

- Јагодић 2008: Милош Јагодић. „Нуфуско питање: проблем званичног признавања српске нације у Турској 1894–1910.“ *Историјски часопис*, бр. 57, 343–354.
- Јагодић 2009: Милош Јагодић. *Српско-албански односи у Косовском вилајету: (1878–1912)*. Београд: Завод за уџбенике, 2009.
- Lutovac 1950: Milisav Lutovac. „Zvečan, Trepča i Kosovska Mitrovica“. *Glasnik Srpskog etnografskog društva*, бр. 2, 87–99.
- Лутовац 1954: Миласав Лутовац. *Ибарски Колашин: антропогеографска истраживања*. Београд: Српска академија наука.
- Мантран 2002: Робер Мантран. *Историја Османског царства*. Београд: Слио.
- Микић 1988: Ђорђе Микић. *Друштвене и економске промене у Србији у XIX и почетком XX века: од феудализма до капитализма*. Београд: САНУ.
- Митропан 1936: Петар Митропан. *Први историчари на Југу: Коста Груичевић*. Скопље: Јужна Србија.
- Митропан 1933: Петар Митропан. *Прилози за историју Србије у сарајевској Србији и Македонији*. Скопље: Штампарија Јужна Србија.
- Недељковић 2001: Славиша Недељковић. „Активности руских конзула у Старој Србији“. *Башкина*, бр. 12, 165–171.
- Павловић 2012: Александар Павловић. „Јавно налагање бадњака у северној Косовској Митровици“. *Башкина*, бр. 32, 211–231.
- Секулић 2005: Весна Секулић. „Отварање руског конзулата у Косовској Митровици“. *Башкина*, бр. 19, 139–153.
- Терзић 2012: Славенко Терзић. *Србија: (XIX–XX век): драма једне цивилизације: Рашка, Косово и Метихија, Скопско-метихијска област*. Нови Сад: Православна реч; Београд: Историјски институт.
- Храбак 1974: Др Богумил Храбак. „Косово према Младотурској револуцији 1908. године“. *Обележја*, бр. 5, 107–151.
- Чолић 2016: Љиљана Чолић. „Посебан поглед на македонско питање у Османској царевини“. *Српске студије*, бр. 7, 244–255.
- Чолић 2013: Љиљана Чолић. „Скадар у „Цариградском гласнику“. *Српске студије*, бр. 4, 244–255.
- Чолић 2017: Љиљана Чолић. „Српске династије у „Цариградском гласнику“. *Башкино*, бр. 21, 65–91.
- Чолић 2018: Љиљана Чолић. *Цариградски гласник: свештеник српства у вековној историји*. Београд: Завод за уџбенике.

Uroš D. MIKETIĆ

CARIGRADSKI GLASNIK (1895–1900): A CONTRIBUTION
TO THE STUDY OF ECONOMICAL, ECCLESIASTICAL AND SCHOOL
OPPORTUNITIES OF SERBS IN KOSOVSKA MITROVICA
AND ITS SURROUNDINGS

SUMMARY

Carigradski glasnik polemicized in the period 1895–1909 about more topics of socio-economic nature with a special focus on Kosovska Mitrovica and its region. Censorship was crucial for this newspaper not to observe the subject of a tangible political nature, first of all with a reference to the extremely difficult position of the local Serbs. Such topics were only registered or not mentioned. Much more space was given to the economic, ecclesiastical and school opportunities of the local Serbs. This research showed that the Serbs were struggling to survive, carrying out a series of economic measures aimed at their own survival. The initiative was taken by some of the most active Serbs here, whose the most important step was the launch of their own money fund (bank) to lend their own economy. Speaking about the church opportunities we noticed the role of the diocese in Prizren, especially the actions of the Serbian bishops, as well as the local clergy, churches and monasteries. All of them had very important role in local Serbian community. It was also necessary because of the processes of Islamization and Albanianization, so the primary goal was to stop that. Local Serbian schools had a similar goal. That is why the teachers were among the most respected Serbs. Finally, we found this newspaper as a quite good source for researching history of Serbs in Kosovska Mitrovica and its region.

Key words: *Carigradski glasnik*, critical analysis, 1895–1909, Kosovo Vilayet, Mitrovica's region, economical, ecclesiastical and school opportunities of Serbs.